

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

САВЧИН ЛІЛІЯ МИХАЙЛІВНА

ЗВИЧАЄВА СІМЕЙНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ
ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ /на матеріалах по-
льових досліджень 20-30-х рр. XX століття/

Спеціальність: І7.00.08 - теорія і
історія культури

АВТОРЕЗЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1995

Лавруш

Дисертація в рукописі

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00778590 (-)

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник – кандидат філософських наук

В.Г.Крючков

Офіційні опоненти – доктор історичних наук, професор

Б.П.Яремченко

– кандидат історичних наук

Т.В.Космина

Провідна організація – Інститут Українознавства національного університету ім.Т.Г.Шевченка

Захист відбудеться 23 лютого 1995 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.34.02 при Київському державному інституті культури /м.Київ, вул.Щорса, 36, аудиторія 209/

З дисертації можна ознайомитись в бібліотеці інституту /м.Київ, вул.Щорса, 36/

Автореферат розісланий 20 січня 1995 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Г.М.Загадарчук

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Актуальність дослідження. Сучасний стан та перспективи розвитку історико-етнографічних досліджень, як і інших суспільних наук, є виразником та важливим чинником особливості психологічного фактора української нації.

Актуальні проблеми національного відродження й подальшого розвитку духовної культури українського народу, проголошені Декларацією про державний суверенітет та Актом про її незалежність, зумовили потребу активізації науково-дослідної роботи, пов'язаної з питанням вивчення українознавства в цілому, та сімейно-побутової обрядовості, зокрема.

Саме сімейно-побутова обрядовість і сьогодні залишається невід'ємною від життєвої практики, а тому надзвичайно своєчасною є проблема активізації наукових досліджень з цього питання, осмислення на теоретичному рівні історичного процесу розвитку та збереження культурних традицій з наступним втіленням їх у життя, як в цілому по Україні, так і в окремих регіонах. Отже, створення узагальнюючої, по-можливості, історії культурних традицій на Волинському Поліссі – одна із актуальних проблем у вітчизняній та регіональній науках.

Саме сімейно-побутова обрядовість поєднує в собі сукупність соціально-культурних відносин, формуючи складну систему діалектично-пов'язаних єдностей світоглядного, матеріального і духовного, громадського і особистого.

Волинське Полісся внаслідок історико-етнографічного поділу 1795 року було віднесено до Волинської губернії, до складу якої увійшли Володимир-Волинський, Овруцький, Житомирський, Ізяславський, Кременецький, Ковельський, Луцький, Новоград-Волинський, Острозький, Рівненський, Старокостянтинівський повіти. В такому вигляді вона проіснувала до початку 1918 року, тобто до встанов-

лення Радянської влади.

У відповідності з Ризькою угодою від 18.03.1921 року, північно-західна частина Волинської губернії відійшла до Польщі, визначившись як Волинське воєводство. Південно-східна її частина увійшла до складу УРСР. Територія Волинського воєводства включала в себе нинішні Волинську, Рівненську, більшу частину Житомирської та північні райони Тернопільської і Хмельницької областей.

З урахуванням сучасного адміністративного поділу землі Полісся розділяється залежно від приналежності до того чи іншого регіону. Отже, щодо Українського Полісся вживаються назви: Київське, Чернігівське, Сумське, Волинське.

Волинське Полісся в умовах обмеження історичного існування періоду 20-30-х років ХХ сторіччя було змушене відігравати роль "провінційного" доповнення до культури Польщі.

Стан наукової розробки проблеми. На сьогодні наукові роботи з питань сімейно-побутової обрядовості, її значення в культурних традиціях на Волинському Поліссі майже відсутні, окрім популяризаторських розвідок у періодичній пресі та праць, які побіжно торкаються цієї проблеми.

Дослідженням народної творчості у всеобширі матеріальної та духовної культури цього регіону займалися Зоріан Доленга-Ходаковський, Ромуальд Зінкевич, Взеф Крашевський, Микола Костомаров, Петро Чуйкевич, Тарас Шевченко, Тадеуш Стецький, Микола Коробка, Микола Біляшівський, Василь Кравченко, Василь Доманицький, Григорій Равчук, Іван Гурин та інші. Зразки фольклору Волинського Полісся органічно ввійшли до збірок та фольклорно-етнографічних розвідок Павла Чубинського, Оскара Кольберга, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Владислава Камінського, Казимира Мошинського.

Зібрані ними записи публікувалися на сторінках "Волинських губернських вестей", Волинських єпархіальних вестей".

"Волинь", "Киевської старини", "Живий старини", "Етнографічного вісника", "Української громади", "Дзвона", "Селянської долі" та інших.

Праці про Волинське Полісся є у М.Теодоровича, М.Грушевського, Д.Дорошенка, Г.Логвина, О.Левинського¹.

В історії Волинського Полісся різних частів, не зважаючи на регіональний, адміністративний церковний поділи, мають місце такі постаті, без яких неможливо уявити і осмислити минуле краю, стан освіти й розвиток культури: Олена Щітка, Михайло Драгоманов, Агатагел Кримський, Петро Тутковський². А також сучасні дослідники, які вивчають Волинське Полісся в історичному, філологічному, етнографічному, археологічному контексті: Роман Оксенюк, Григорій Дем"янчук, Гурія Бухало, Степан Шевчук, Марія Немиро, Євген Шморгун, Володимир Наконечний, Іван Пестонюк, Ігор Свєшніков³.

-
1. Теодорович М. Волинь в описанні городів, містечек и сел в церковно-історическом и других отношениях. - Почаев: тип. Почаево-Успенской Лавры, 1903; Грушевський М. Очерк історії українського народу. К., 1991; Дорошенко Д. Історія України. - Краків Львів, 1942; Логвин Г. По Україні. Стародавні містечки пам"ятки. К., 1968; Левинський О. Воспрещение повенчаным молодым жить врозь до свадьбы // Киевская старина, 1900. №2.
 2. Драгоманов М. Вибране. К. "Либідь", 1991; Кримський А. Твори в 5-ти томах. / Редколегія Білодід І. К. К., "Наукова думка", 1973; Тутковський П. Путеводитель экскурсии по Волини. К., "Київська філія кіноспілки", 1926.
 3. Оксенюк Р. Нариси з історії Волині 1861-1934. - Львів, 1970; Дем"янчук Г. Неопалиме слово // Червоний прапор. - 1990. 21 липня; Бухало Г. Топонімічні клопоти, або ще раз про долю історичних найменувань // Червоний прапор. - 1990. 11 квітня; Шевчук С. До історії поховальних звичаїв Волині // Тези міжнародної науково-практичної конференції 16-18 травня 1994р. - Рівне. Немиро М. Традиції похорон українців, культ предків та пошанування мертвих. / Археоматія з народознавства. - Рівне, 1993; Шморгун Є. Суворі барви: рослинна символіка українського народу. // Червоний прапор. 1990. 21 жовтня; Наконечний В. У серпні двадцятого: сторінки історії. // Радянська Волинь, 1985. 3 серпня; Пестонюк І. На стгунах серпня // Зміна. - 1992. 25 січня; Свєшніков І. Битва під Берестечком. - Львів, 1992.

Беручи до уваги актуальність проблеми, що розглядається, нами була сформульована тема даного дослідження: "Звичаєва сімейно-побутова обрядовість та її значення в традиційній культурі Волинського Полісся /20-30-ті роки ХХ століття/".

Хронологічні рамки. Вивчивши та узагальнивши багатомісячний досвід сімейно-побутової обрядовості, що була притаманна Поліському краю, ми спостерігаємо особливу активізацію та акумуляцію його, особливо в 20-30-х роках ХХ сторіччя, що дає можливість вибудувати наукову концепцію збереження і трансформації народних традицій навіть в тих умовах, коли була відсутня українська державність на даній території. Це дає нам підстави стверджувати про міцність традиційного способу співжиття в суспільстві української спільноти та випробування на право історичного існування.

Об'єкт дослідження. Звичаєва сімейно-побутова обрядовість на Волинському Поліссі в контексті конкретного історичного часу, зокрема 20-30-ті роки ХХ сторіччя, як провідний.

Предмет дослідження. Поширення звичаєвої сімейно-побутової обрядовості на Волинському Поліссі, її вплив на міжособистісні стосунки, формування особистості, стан збереження обрядовості, функціонування на сучасному етапі культурних традицій 20-30-х років ХХ сторіччя.

Мета дослідження. Вивчити, узагальнити та науково-теоретично обґрунтувати сімейно-побутову обрядовість впродовж історичного розвитку та її сучасний стан. З'ясувати тенденції збереження традиційної культури на Волинському Поліссі як складової частини загальнокультурного процесу.

Тому обумовлення актуальності теми, мета уособлює такі фактори:

- простежити історичний досвід та всебічно проаналізувати об'єкти традиційної культурної спадщини, збереження і трансфор-

мадія сімейно-побутової обрядовості стосовно визначеного регіону;

- відсутність узагальнюючих досліджень з сімейно-побутової обрядовості та її значення в традиційній культурі Волинського Полісся;

- про виховне значення сімейно-побутової обрядовості у формуванні особистості та культурологічних процесах національних та міжнародних відносин;

- необхідність трансформації сімейно-побутової обрядової системи, яка характерна для зазначеної території та її вкорінення в щоденний вжиток;

- популяризаторський аспект даної теми.

В дослідженні поставлено такі завдання:

- розкрити впродовж історичної вертикалі звичаєву сімейно-побутову обрядовість на Волинському Поліссі у визначених часових рамках - ХХ століття, зокрема, як основний об'єкт дослідження - 20-30-х рр. ХХ сторіччя;

- виявити характерні риси побутування та функціонування звичаєвої сімейної обрядовості у 20-30-х роках ХХ сторіччя та стан збереженості на сьогодні;

- простежити специфіку звичаєвої сімейно-побутової обрядовості визначеного регіону, стосовно районів, що межують з даною територією;

- розробити рекомендації щодо використання наукового дослідження сучасної сімейно-побутової обрядовості у щоденний вжиток через систему владних структур;

- виробити пропозиції щодо використання звичаєвої сімейно-побутової обрядовості у формуванні особистості громадянина незалежної держави України;

- пропагувати кращі здобутки звичаєвої сімейно-побутової обрядовості на Волинському Поліссі серед населення регіону з

з подальшим використанням засобів пропаганди та агітації.

Теоретична проблема дослідження:

- науковий аналіз звичаєвої сімейно-побутової обрядовості як фактора формування культурологічного явища життя національних спільнот;
- розкриття виховного і просвітницького потенціалу процесів, що відбуваються в житті народу;
- вплив звичаєвої сімейно-побутової обрядовості на значення традиційної культури Волинського Полісся 20-30-х років ХХ століття;
- конкретизація функцій звичаєвої сімейно-побутової обрядовості з врахуванням їх специфіки у вихованні підростаючого покоління;
- узагальнення історичного досвіду та його вплив на сімейно-побутову обрядовість в контексті сучасних вимог.

Використані методи дослідження:

- історичний;
- соціологічний;
- культурологічний;
- порівняльний.

Матеріали дослідження:

- матеріали та документи вітчизняних та зарубіжних архівів; щоденники та довідники наукових історико-етнографічних ро-звідок та польових експедицій; першоджерела, що прямо і опосередковано пов'язані з проблемою визначеної теми; актові записи обрядових структур; періодична преса України та Волинського Полісся, зокрема.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження полягає в:

- узагальненні набутих звичаєвої сімейно-побутової обрядо-

вості в контексті положень, розроблених науковими та науково-дослідними інститутами України і провідними науковцями;

- використання рекомендацій дисертаційного дослідження в науковий обіг, та подальшому вивченні звичаєвої сімейно-побутової обрядовості як на Волинському Поліссі, так і держави в цілому;

- положення і висновки дисертаційного дослідження можуть використовуватись як фахівцями, так і широким загалом, що займається даною проблемою, при читанні курсів з "Етнології та фольклору", "Історії культури України" в середніх та вищих навчальних закладах культури; викладанні предмету "Народознавство" у середніх загальноосвітніх школах; при підготовці спеціальних видань з історії української культури та побуту; лекційній роботі та інше.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше зроблено спробу вивести спільні концептуальні засади звичаєвої сімейно-побутової обрядовості та її значення в культурних традиціях на Волинському Поліссі в 20-30-х роках ХХ сторіччя, використовуючи дуалістичний підхід у вивченні та аналізі явища.

Враховуючи історичні набутки минулого Волинського Полісся, значна увага приділяється формуванню обрядовості незалежної держави, що дозволяє активізувати дані процеси, зокрема серед молоді.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження неодноразово обговорювались на засіданні кафедри теорії та історії культури України КДІК; окремі аспекти дисертації висвітлені в публікаціях автора у формі доповідей на наукових та науково-практичних конференціях; створенні відеофільму "Народина на Волинському Поліссі" для телебачення; циклу радіопередач; використані в лекційному курсі "Етнологія та фольклор"; в пошуковій роботі, етнографічних польових експедиціях по Волинському Поліссі із студентами інституту культури та педагогічного інституту м.Рівного, Варшавського університету й молодими науковцями.

Основні положення, що виносяться на захист:

- висвітлення соціокультурної ситуації в історичному контексті, що склалась в 20-30-х роках ХХ сторіччя на Волинському Поліссі;
- специфіка побутування звичаєвої сімейно-побутової обрядовості та її значення в культурних традиціях на Волинському Поліссі в 20-30-х роках ХХ сторіччя;
- аналіз критично осмисленого і узагальненого досвіду звичаєвої сімейно-побутової обрядовості на визначеній території;
- концентрація та трансформація сімейно-побутової обрядовості через історичне минуле на сьогоднішня;
- пропозиції щодо розвитку функціонування звичаєвих сімейно-побутових обрядів у сучасних умовах Незалежної Суверенної України. Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Історико-методологічний аналіз етнокультурних процесів на Волинському Поліссі /20-30-х років ХХ ст./" - викладені результати вихідних для даного дослідження основ історико-етнографічних концепцій.

Аналіз сучасного стану розробленої проблеми засвідчує, що дане питання вичене недостатньо, в історії й теорії культури України. воно рідко ставиться до останнього часу.

Особливості духовної культури Волинського Полісся, як історико-етнографічного регіону, представляють науковий інтерес.

Як частина ареалу колишньої прабатьківщини слов'ян, Волинське Полісся, будучи давнім етноконтактним краєм, зберігає релікти

загальнослов'янської культури.

Волинське Полісся – не лише міжетнічна зона, в історичному і етнокультурному відношенні воно належить до етнічних територій України та Білорусії й відповідно, корінне населення є складовою частиною українського й білоруського етносів. Проте поліщуки не слід вважати етнографічною групою, оскільки етногрупа є підрозділом одного етносу, а не кількох етнічних утворень. А тому етнокультурні процеси необхідно характеризувати з урахуванням географії їх розселення на визначеній території і локальних особливостей та елементів, що обумовлюють спільність і відмінність традицій в побуті й культурі.

Оскільки історія краю від зародження й до становлення розвивалась в тісному взаємозв'язку з етнокультурними процесами, то для висвітлення теми особливий інтерес представляють статті та монографії українських, білоруських, російських¹ та польських² етнографів.

Термін "Полісся" зустрічається в працях польських істориків XV–XVI століття: Я.Длугоша³, М.Кромера⁴, М.Стрийковського⁵.

1. Бондарчик В.К. Історія беларуская етнографія. – Минск: Навука і техника, 1964; Бондарчик В.К. Історія беларуская етнографія. пачатак ХІ ст. – Минск, 1970; Болтарович З.С. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. – Наук.думка, 1976; Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. – Київ. Наук.думка, 1964; Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії /НТЕ. – 1972, – № 3; Гуслистих В.К. Вопросы истории Украины и этнического развития украинского народа. – Київ: Наук.думка, 1963; та інші.

2. Fralowski E. *Polesia Wołyńskiego // Ziemia, 1914–1916.*

3. Długosz J. *Dzieje Polski.* – Krakow, 1866.

4. Kromer M. *Polska czyli o położeniu ludności, wyzyskach, uzgredach i zrzgwach publicznych Królestwa Polskiego.* – Węstyn, 1977.

5. Strzykowski M. *Kronika polska, litewska, zmuđra i wołyńskiej Rusi.* – Warszawa, 1848.

Глумачення поліського краю та його етнографічне вивчення мали місце в XIX столітті у працях польських, російських та білоруських авторів: Р.Зенькевича¹, П.Шпилевського², А.Киркора³, М.Довнар-Запольського⁴ та інших.

Ряд праць по етнографії Полісся з'явилось у виданні Краківської Академії наук, варшавських етнографічних журналах "Wisła", "Ziemia".

Звертання до історії та ретроспективного аналізу показує, що Волинське Полісся представляє собою область взаємодії слов'янських етнічних спільнот.

В кінці XIX – початку XX століття дослідження ґрунтувались на визначеній фізико-географічній території з урахуванням етнографічних особливостей. Даний аспект викликав членування району Полісся на ряд етнічних зон: "білоруське", "українське", "литовське", "польське". На "Українському Поліссі" саме Волинське Полісся характеризується стійким збереженням архаїзмів у взаємодії слов'янських народів.

1 *Zienkiewicz R. Piosenki zmięte kraju polskiego. - Rowno, 1851 // Biblioteka Wazyszowska.*

2 Шпилевський П. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю //Современник. - 1853. - Т.39. - № 6.

3 Киркор А. Литовское Полесье. Белорусское Полесье //Живописная Россия. - 1882. - Т.3

4 Довнар-Запольский М. Белорусское Полесье //Сборник этнографических материалов, собранных М.Довнар-Запольским. Вып.1. Песни пинчуков. - Киев, 1895.

18 березня 1921 року старовинна Волинь була поділена: за Корцем виникла "единая и неделимая", а Волинське Полісся ввійшло до Жечі Посполитої – "од можа до можа".

Назва "українець" було урядово замінена на "русин", бо влада вважала, що зрусифікована нагорі і неосвічена знизу, "не-виразна", "тутешня", халхатсько-малоросійська Волинь є для них найкращим матеріалом для чергової денационалізації. Національне переслідування, політичне безправ'я та соціально-економічне гноблення доповнювалось дискримінацією українського населення у ліквідації шкіл і переслідуванням мови, звичаїв та обрядів. Проте ряд громадських організацій активно протидіяли цьому, передусім товариства "Просвіта", "Союз українок", "Пласт" та інші інституції.

Характер етнокультурних процесів на Волинському Поліссі значною мірою зумовлювався зв'язками народів в минулому, що склалися рівнем соціального розвитку, природно-географічними факторами та інтеграцією між містом і селом.

На базі національних культурних традицій етнокультурні процеси на Волинському Поліссі супроводжувались етнічною консолідацією, національною свідомістю, мобільністю населення, формуванням побуту та культури. Специфіка етнокультурних аспектів в національних процесах дозволяє глибше проникати в їх сутність, насамперед шляхом висвітлення культурно-побутової особливості життя народу. Цей процес характерний в цілому для всього регіону та наочно проявляється в сфері духовної культури, а саме в сімейно-побутовій обрядовості.

В другому розділі – "Специфіка звичаєвої сімейно-побутової обрядовості в культурних традиціях на Волинському Поліссі" – розглядається основні обряди сімейного циклу, що супроводжують життя поліщуків, а саме; народини, весілля, похорон.

Звичаєва сімейно-побутова обрядовість довела свою необхідність в існуванні при будь-яких соціальних системах. Сімейно-побутова обрядовість на Волинському Поліссі розглядається як стереотип людських дій, що передається новим поколінням - це і є обряд.

Специфіка звичасвої сімейно-побутової обрядовості умотивована тим, що вона складається в процесі реальної практики, а звичай, впритул до виникнення людських відносин, був основним засобом передачі обрядовості новому поколінню. Обрядовість детально регламентувала життя, чітко переслідуючи будь-які відхилення від освяченого предками стереотипу.

Звичаєва сімейно-побутова обрядовість завжди була й залишається важливою формою відтворення соціальних відносин в невиробничій галузі, виявляючи істотні регламентуючі впливи на взаємини членів сім'ї, на поведінку окремої людини в побуті, на їх відносини один до одного.

Обрядова система вплетена в систему реальних практичних дій в сфері соціального спілкування. Мета будь-якого обряду, що регулюється звичаєм - досягнення і підтримка сімейних відносин між її членами. Бо саме звичай виступає як визначений механізм відтворення практичних дій. У визначених обрядах дії його учасників набувають символічний характер. Вони сприймаються не в їх природному змісті, а як втілення визначених ідей, уявлень, почуттів. Обряди, що регулюють життєві процеси всього річного циклу, впливають на оздоровлення сім'ї та виховання людини.

На Волинському Поліссі обряди сімейно-побутового характеру є творчістю багатьох поколінь, в них переплелися мистецтво, релігія, побут. Саме тому більшість обрядів не лише зберігаються в народній пам'яті, але й відтворюються в оновленому вигляді чи окремими компонентами або символами. Їх значення виключно впливове, вони протидіють масовій культурі, формують національну

свідомість.

Надзвичайно важливо, адосконалюючи наш побут і культуру, використовувати максимум корисного з культурної спадщини минулого.

Другий розділ дисертації детально розповідає про основні обрядодії, що супроводжують життя людини: народини, весілля, похорон. Особливо насичені обереговими діями обряди народження дитини. Цикл народинних ритуалів досліджено з огляду на архівні матеріали та розповідей респондентів, в основному старшого та літнього віку. У своїй основі ритуальні дії мали раціональне зерно, взяте з практичного досвіду. Значна увага приділена колісковим, що побували, й на сьогодні побувають на Волинському Поліссі.

Матеріали для обґрунтування весільної обрядовості містяться в мемуарах іноземних послів, офіційних свідченнях урядовців, мандрівників, що побували на Україні. Розглянуті форми весілля, що побутувало на Волинському Поліссі в 20-30 роках ХХ сторіччя, вказали на певні відмінності, що носять регіональний характер, акцентовано увагу на певні особливості шлюбу. Дослідження складових частин та елементів традиційного весільного обряду показує, що вони є продуктом суспільно-економічних умов життя, культури й побуту, які були характерними в історичному минулому.

Згідно з свідченнями історії традиційної народної культури, обряди сімейно-побутового характеру переживали розквіт і занепад, проте ніколи не зникали зовсім. Етнографічні матеріали останніх десятиріч підкреслюють глибоку архаїку уявлень та вірувань поліщуків, що пов'язані зі смертю та посмертним існуванням, тому Волинське Полісся привертає увагу дослідників народного світогляду, бо саме тут, порівняно добре, збереглися давні форми матеріального та духовного життя.

В 20-30-х роках ХХ століття поховально-поминальна обрядо-

вість в історіографії України розглядалась як ознака релігійної обрядовості.

Досліджений регіон дозволяє обґрунтувати тезу, що створений народом і для людей, утверджений в побуті, обґрунтується з культурними традиціями, що склалися в історичному минулому. Розуміння цієї реальності передбачає необхідність усвідомлення, що саме обряди сімейно-побутового характеру, як і інші пласти традиційної культури Волинського Полісся, є частиною історико-культурної спадщини України.

В третьому розділі – "Вплив звичаєвої сімейно-побутової обрядовості на формування традиційної культури Волинського Полісся. – відзначається, що одним із суттєвіших завдань нашого часу на Волинському Поліссі є оздоровлення людини та її духовного середовища, встановлення екологічної рівноваги між ними.

В культурних традиціях, зокрема сімейно-побутовій обрядовості, відбивається вся історія Волинського Полісся, культурні впливи, що їх зазнали північно-західні слов'яни – а все це віддзеркалює спосіб життя народу. Тому традиційна культура уможливила творення культури всього народу, забезпечує життя всієї нації та впливає на формування й відновлення духовної культури. Тобто, матеріальна та духовна культура зростає на основі досвіду минулих епох, традицій, де цей досвід знайшов своє повне відображення. Недосконалість в сфері соціального розвитку виявляється саме через те, що довгий час відкидалися власне ті традиції і соціальний досвід, без яких неможливе творення нового чи прогресивного – скільки заново створити мову та культуру неможливо. Отже, культурні традиції на Волинському Поліссі формуються під впливом обрядовості, зокрема сімейно-побутової.

Сучасні дослідники та вчені підкреслюють естетичну вартість традиційної культури на Волинському Поліссі, її самобутність та

унікальність. Засобами екскурсій та туризму широко популяризуються пам'ятки історії та архітектури таких міст як: Дубно, Корець, Кременець, Почаїв та інші, проте поза їх увагою залишився величезний пласт культурного і духовного життя народу цього краю. Отже, на сьогодні ми маємо нечітку картину історичного минулого традиційної культури, бо існують перешкоди, які заважають проводити наукову роботу безпосередньо в регіоні: віддаленість від великих промислових центрів, погані автошляхи й заболоченість місцевості, недостатність фінансування й екологічна забрудненість.

Поле для діяльності істориків, фольклористів, археологів, етнографів та інших дослідників надзвичайно широке, бо нині велика частина сіл та хуторів підлягає переселенню в екологічно чисті райони України.

Після проголошення 24 серпня 1991 року Акту про державний суверенітет України¹ позбавилися різні форми діяльності громадських організацій для духовного відродження українського народу.

На сьогоднішній день Волинське Полісся – це законсервований цілісний пласт народнотрадиційної культури. Тому Верховна Рада прийняла відповідну постанову про втілення в життя масштабних наукових програм по виявленню і глибинному дослідженню культури Волинського Полісся. Мінчорноб'іль сформував робочу групу для її реалізації, мобілізувавши інтелектуальний потенціал різних галузей науки.

Аналіз напрацьованого матеріалу, як важливого підготовчого етапу, розкриває географів і різноманітність джерел, які було переглянуто.

¹ Декларація про державний суверенітет України // Правда України. – 1990. – 17 липня.

Двічі /1993 р., 1994 р./ проводились науково-дослідницькі експедиції "Скарби Волинського Полісся", в яких взяли участь члени студентського наукового товариства РДІК; дитяче козацьке товариство Рівненщини "СІЧ", студентами Варшавського університету та лабораторією "Успадкування художніх традицій" РДІК.

Дослідження історичного аспекту формування й відновлення традиційної культури Волинського Полісся, звернення до обрядовості народження дитини зумовлене тим, що саме середовище є важливою домінантою становлення, збереження і вдосконалення даної форми сімейно-побутової обрядовості, котрі безпосередньо впливають на її відновлення в нинішній соціокультурній ситуації. В народній обрядовості переплелися релігійно-міфологічні, християнські, правові, морально-етичні погляди народу. Саме тут знайшла своє відображення суспільна психологія, що певною мірою формувалася на основі крапих, найбільш сприйнятливих традицій і форм історично-сформованих сімейно-побутових обрядів. Звичаї народинної обрядовості під впливом об'єктивних умов трансформуються й тому виявляються у різних варіантах.

В умовах оновлення всіх сфер буття на Волинському Поліссі зростає цікавість українців до традиційних надбань сімейно-побутової обрядовості, зокрема до весільного звичаю.

Як переконливо свідчать дослідження сучасних етнографічних експозицій, у наш час весілля, як і було в давні часи, є громадянським вінком новоствореній сім'ї. Огляд стану вивченості весільної обрядовості на Волинському Поліссі дозволяє констатувати, що на сучасному етапі шлюбний цикл зазнає певної трансформації. Цьому сприяють соціально-економічні умови життя народу, розвиток культури, поширення наукових знань серед населення.

Звичаї та обряди сімейно-побутового характеру на Волинському Поліссі – це не відокремлене явище від духовної культури наро-

ду, це втілені в дію і рухи світовідчуття та взаємини між окремими людьми. Саме звідси проходить безпосередній вплив на формування традиційної культури північно-західних слов'ян, що, в свою чергу, впливає на розвиток національної культури.

Серед численних обрядів сімейно-побутового циклу значне місце посідає поховально-поминальний обряд, який формувався протягом століть й дотепер зберігся на Волинському Поліссі. Чимало дослідників народних сімейно-побутових обрядів звертають увагу на те, які культові моменти збережені в тому чи іншому обряді, й випускають з поля зору ту сторону життя, за яких обставин зумовлений обряд. Саме тому й необхідно пам'ятати поминально-поховальну обрядовість, що проникнута не лише ідеями зв'язку з потойбічним світом, а життєствердуючою темою людства, не розриваючи зв'язки покоління з минулим.

Для того, аби згладити біль втрати близької людини, народом були вироблені світоглядні уявлення про смерть, поховання і шанування мертвих.

Поховально-поминальна обрядовість на Волинському Поліссі дозволяє досліджувати не тільки її джерела, а й знайти із змістом і значенням ритуалу, пояснити і визначити характерні особливості, загальні риси та локальні відмінності побутування. Поховально-поминальний цикл в сімейно-побутовій обрядовості виступає в ролі регулятора процесу життя, в ролі неписаного морального закону, є засобом передачі соціального досвіду і традицій наступним поколінням.

Сучасна сімейно-побутова обрядовість на Волинському Поліссі не є чимось раз і назавжди даним, закономірним. Вона динамічно розвивається й на кожному етапі відображає новий, вищий рівень в розвитку й опануванні населенням багатств духовної культури.

Обрядовість в сім'ї виконує дві функції: специфічний спосіб відображення, закріплення і відтворення соціальних і духовних цінностей: святкова, урочиста та надбудована сторона суспільства, своєрідна форма спілкування.

Вбираючи в себе культурну спадщину, сім'я, під впливом традиційної культури, створює осередок, який позначається на формуванні норм поведінки, звичаїв та обрядів. Передача і закріплення етнокультурних традицій здійснюється в процесі соціалізації нового покоління, внаслідок чого воно продовжує спадкову діяльність.

Наслідки проведеного дисертаційного дослідження дозволили обґрунтувати ряд висновків:

Декларація про Державний суверенітет України та Акт про її незалежність надають практичну можливість для об'єктивної оцінки значення сімейно-побутової обрядовості в 20–30-х рр. XX століття, звільнення від перекручень та деформацій її відтворення історією того часу, як діалектичного процесу із притаманними йому суперечностями, втратами і досягненнями.

Історико-методологічний аналіз етнокультурних процесів на Волинському Поліссі показав, що, не зважаючи на складне економічне та соціально-культурне становище, що склалося внаслідок польської дифензиви, в умовах відсутності української державності, сімейно-побутова обрядовість витримала випробування на право історичного існування.

В дисертації підкреслюється, що збережені культурні традиції в сімейно-побутовій обрядовості на Волинському Поліссі містять в собі естетичну цінність та художню довершеність поліщуків. А відтак, саме обряди народин, весілля, поховання суто національні й тісно пов'язані з народними культурними традиціями українського народу.

Збереження сімейно-побутової обрядовості на Волинському Поліссі має тенденцію розвитку й, враховуючи особливості часу, висвітлює такі фактори:

- виховний;
- соціокультурний;
- соціоекономічний;
- психолого-формуючий;
- міжособистостний;
- формування національної свідомості і самосвідомості;
- особистої відповідальності в утвердженні державності.

Отже, дисертаційне дослідження вперше вивело спільні концептуальні засади звичасвої сімейно-побутової обрядовості та її значення в культурних традиціях на Волинському Поліссі в 20 - 30-х роках ХХ століття.

Нині сімейно-побутова обрядовість широко розповсюджується в Україні й постійно набуває традиційних ритуальних форм.

Накопичений досвід звичасвої сімейно-побутової обрядовості дозволяє зробити висновок, що традиційна культура на Волинському Поліссі є невід'ємною частиною життя поліщуків. Саме ним і визначається її значення та місце в розвитку Незалежної України.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Використання культурних традицій Волинського Полісся в процесі формування фахової майстерності студентів інституту культури // Науково-практична конференція працівників культури та науковців України: Тези доповідей і повідомлень. - К., 1991. С. 55 - 56.
2. Весільна обрядовість Волинського Полісся - в скарбниці світової культури // Науково-практична конференція працівників культури "Основні концепції розвитку української культури". - К., 1993. - С. 121-123.

3. Культурна спадщина Волинського Полісся в обрядовості народження дитини //Науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих викладачів м.Рівного: Тези доповідей і повідомлень. - Рівне, 1994. - С.40-42.

4. Життя та діяльність І.К.Свешнікова в контексті історії рідного краю //Науково-практична конференція: Берестецька битва в історії України. - Рівне, 1994. - С.58-59.

5. Збереження культурних традицій Волинського Полісся в поховальній обрядовості //Міжнародна науково-практична конференція "Духовне відродження культури України": Тези доповідей та повідомлень. - Рівне, 1994. - С.189-192.

6. Поетика рідних взаємин в музичній творчості Волинського Полісся //Науково-практична конференція викладачів та аспірантів культурологічного факультету: Тези доповідей та повідомлень. - Київ, 1994. - С.61-63.

7. Особливості народинної звичаєвості в сімейній обрядовості Волинського Полісся //Науково-практична конференція "Культура України: Історія і сучасність" : Тези доповідей і повідомлень. - Харків, 1994. - С.32-34.

8. Вплив "Просвіти" на формування національної культури поліщуків Волинського Полісся під час польської окупації //Київська старовина. - 1994. - № 7.

9. Родинно-побутові звичаї українців /На прикладі обрядовості Волинського Полісся /Методичні поради працівникам установ та закладів культури. - К., 1994.

10. Народина обрядовість на Волинському Поліссі //Відеофільм Київ, 1995.

Лилия Савчин. Семейно-бытовая обрядность и ее значение в традиционной культуре Волинского Полесья /20-30-х годов XX столетия/.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 11.00.08 – теория и история культуры, Киевский институт культуры, Киев, 1995.

Защищается 10 научных работ, содержащих теоретические и практические исследования семейно-бытовой обрядности и исследующих ее значение в традиционной культуре Волинского Полесья /20-30-х годов XX столетия/. Декларация о Государственном суверенитете Украины и Акт о ее Независимости предоставляют практическую возможность для объективной оценки значения семейно-бытовой обрядности в контексте современной историографии, составной частью которого является влияние обычая на формирование культурных традиций украинского народа.

Lily Savchin. Rites and practices in the day-to-day family life and their significance for the traditional culture of Volynsk Poles'e (Western part of Northern region of Ukraine) in 1920-30.

This is a thesis to get a master's degree (a candidate of history) under specialty # 170008 - 'Theory and History of Culture'. Kiev Institute of Culture, 1995.

The thesis validates 10 of both theoretical and practical studies of rites and practices in the family life and their significance for the traditional culture of Volynsk Poles'e in 1920-30.

The Declaration of Independence and Sovereignty of Ukraine made it possible in practice to reasonably evaluate the significance of the rites and practices in the family life, taking into consideration the concept of modern historiography that the reoccurrence of the custom initiates the tradition.

Ключові слова:

звичай, обряд, традиція.

друк. ПК ПК. Зам. 22. Тир. 100.

AB 31.779

AB 31.779